ECONOMIC SCIENCES

DOI: https://doi.org/10.64076/ap261012.01

Anna Hvelesiani
Institute for Demography and Life Quality Research of the NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID iD: 0000-0001-6396-1288

THEORETICAL APPROACHES TO THE ANALYSIS OF HOUSEHOLD LABOUR SUPPLY

Abstract. The paper synthesises theoretical approaches to labour supply, tracing their development from individual consumption–leisure choice to unitary and collective household models. It examines home production, care responsibilities and employment constraints. Combining the collective approach with institutional conditions is proposed as a framework for studying household labour supply in Ukraine.

Keywords: labour supply, household, time allocation, home production, collective model, employment.

Анна Гвелесіані
Інститут демографії та досліджень якості життя НАН України, Київ, Україна
ORCID iD: 0000-0001-6396-1288

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ПРОПОЗИЦІЇ ПРАЦІ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ

Анотація. Узагальнено теоретичні підходи до аналізу пропозиції праці від індивідуального вибору між споживанням і дозвіллям до унітарних та колективних моделей домогосподарства. Розкрито значення домашньої праці, доглядових обов'язків і обмежень зайнятості. Обґрунтовано доцільність поєднання колективного підходу з урахуванням інституційних умов для дослідження пропозиції праці домогосподарствами України.

Ключові слова: пропозиція праці, домогосподарство, розподіл часу, домашня праця, колективна модель, зайнятість.

Рішення щодо участі в ринку праці формуються під впливом як особистих характеристик, так і взаємодії членів домогосподарства. Заробітна плата одного партнера, потреба в догляді за дітьми, доступність соціальних послуг і можливість змінювати робочий графік впливають на трудову поведінку іншого. Тому аналіз пропозиції праці потребує переходу від ізольованого індивідуального вибору до вивчення взаємопов'язаних рішень щодо доходів, споживання та використання часу. Метою дослідження є систематизація теоретичних підходів і визначення їхніх можливостей для моделювання пропозиції праці домогосподарствами України. Використано теоретичне узагальнення, порівняння припущень моделей та аналіз механізмів трудового вибору.

Економічний зміст пропозиції праці доцільно розкривати через розмежування праці, здатності до праці та трудових послуг. Праця є цілеспрямованою діяльністю, у якій фізичні й інтелектуальні здібності людини застосовуються для створення матеріальних і нематеріальних благ. Здатність до

праці характеризує потенційні можливості людини, тоді як трудові послуги відображають їх використання протягом певного часу за конкретних умов. У статистичному аналізі поняття робочої сили має інший операційний зміст, тому його не слід механічно ототожнювати з індивідуальною здатністю працювати.

У межах такого розмежування пропозиція праці характеризує готовність і можливість людини надавати трудові послуги за певної винагороди. Необхідно відрізняти рішення про участь у зайнятості від вибору тривалості роботи: перше визначає екстенсивний, друге — інтенсивний вимір пропозиції. Фактично відпрацьовані години не завжди відповідають бажаним, оскільки працівник може бути обмежений доступними вакансіями та графіками. Отже, спостережувана зайнятість є результатом взаємодії трудових намірів з умовами їх реалізації, а не безпосереднім виміром усіх можливостей пропонувати працю.

Базова неокласична модель пояснює індивідуальне рішення через вибір між споживанням і дозвіллям за обмеженого фонду часу та бюджетних ресурсів (Smith, 2003). Оплачувана праця забезпечує дохід для придбання благ, але скорочує час для інших занять. Погодинна заробітна плата визначає альтернативну вартість неробочого часу: відмова від додаткової години зайнятості означає втрату можливого заробітку. Модель дозволяє пояснити, чому однакове підвищення оплати може зумовлювати різну реакцію осіб із неоднаковими доходами, уподобаннями та сімейними обставинами.

Реакція на підвищення заробітної плати залежить від співвідношення ефектів заміщення та доходу. Ефект заміщення стимулює збільшення робочого часу, оскільки дозвілля стає відносно дорожчим. Ефект доходу, якщо дозвілля є нормальним благом, сприяє збільшенню неробочого часу. Переважання першого ефекту формує висхідну ділянку індивідуальної пропозиції, другого — можливий зворотний нахил. Проте досягнення певного рівня доходу не означає автоматичного скорочення тривалості роботи: результат залежить від уподобань та доступної множини варіантів зайнятості.

На сукупному рівні зростання оплати може залучати нових учасників до ринку праці, навіть коли частина зайнятих скорочує робочий час. Однак агрегування не усуває ефекту доходу й не гарантує висхідної кривої на всіх її ділянках. Сукупний результат залежить від структури населення, реакцій різних груп, міграції та обмежень зайнятості. Для прикладного дослідження це означає необхідність окремо оцінювати ймовірність участі й кількість годин роботи, а також уникати перенесення висновків щодо умовного працівника на всі домогосподарства.

Перехід до домогосподарського рівня пов’язаний із тим, що члени сім’ї використовують спільні ресурси та узгоджують повсякденні рішення. Унітарна модель представляє домогосподарство як єдиного суб’єкта зі спільною функцією корисності, яка залежить від споживання й неробочого часу його членів. Бюджет утворюють трудові доходи партнерів і нетрудові надходження. Такий підхід зручний для аналізу загального ресурсного обмеження, проте не пояснює, яким

чином відмінні особисті інтереси перетворюються на спільне рішення та хто визначає розподіл ресурсів.

Важливою властивістю унітарної моделі за стандартного припущення про об'єднання доходів є залежність вибору від їх загального обсягу, а не від того, кому саме належать нетрудові надходження. Тому зміна одержувача виплати за незмінного бюджету не повинна впливати на поведінку. Для соціальної політики це істотне обмеження: рівність сукупних доходів не означає рівності доступу до коштів чи можливостей працевлаштування всередині домогосподарства. Наявність спільного бюджету також не є достатньою підставою для припущення про однакові інтереси його членів.

У домогосподарській моделі зміна оплати одного партнера може впливати на трудову поведінку іншого. Зростання доходів основного заробітчанина здатне зменшувати потребу в оплачуваній роботі другого партнера, якщо переважає ефект доходу. Водночас можливі перехресні ефекти заміщення, пов'язані із взаємозамінністю або взаємодоповнюваністю часу партнерів. Припущення про нульові перехресні ефекти спрощує аналіз, але потребує обґрунтування. Відповідно, односторонній вплив чоловічої зайнятості на жіночу не можна вважати універсальною властивістю домогосподарства.

Подальший розвиток теорії пов'язаний із розширенням змісту часового обмеження. Підхід Г. Беккера дозволяє розглядати час поряд із придбаними товарами як ресурс виробництва благ усередині домогосподарства (Becker, 1965). Р. Гронау виокремлює оплачувану роботу, домашнє виробництво та дозвілля, показуючи, що неробочий на ринку час неоднорідний (Gronau, 1977). Приготування їжі, прибирання та догляд мають виробничу функцію і не повинні автоматично інтерпретуватися як відпочинок. Це уточнення змінює пояснення як участі в зайнятості, так і реакції на економічні стимули.

Виділення домашнього виробництва дає змогу зіставляти ринкову винагороду з граничною цінністю часу, використаного вдома. За умов внутрішнього оптимуму додаткова година домашньої праці має відповідати за цінністю альтернативному використанню часу; за кутового рішення така рівність не обов'язкова. Підвищення ринкової ставки може стимулювати заміну домашньої діяльності придбаними послугами, але не гарантує збільшення оплачуваних годин. Вивільнений час може бути спрямований і на дозвілля, тому загальний ефект потребує аналізу обох складових трудового вибору (Gronau, 1977).

Доглядові обов'язки посилюють залежність пропозиції праці від сімейного складу та доступності послуг. Значення має не лише наявність дитини, а й її вік, стан здоров'я, режим навчання та можливість залучити інших дорослих. Вища потреба в догляді збільшує цінність домашнього часу, тоді як доступні послуги можуть розширювати множину варіантів зайнятості. Звідси випливає аналітична необхідність оцінювати навантаження кожного дорослого: припущення, що домашню працю виконує виключно жінка, відтворює окремий приклад розподілу обов'язків, а не загальну закономірність.

Важливе уточнення базового підходу стосується обмежень робочого часу. У реальній ситуації людина нерідко обирає між кількома графіками або між повною зайнятістю та відсутністю роботи. Тоді невелика зміна доходів чи потреби в догляді може спричинити перехід до іншого статусу замість поступового коригування годин. Дискретність вибору пояснює розрив між бажаною та фактичною тривалістю роботи. Її врахування потрібне для оцінювання політики гнучкої зайнятості, оскільки додатковий прийнятний графік здатний змінювати рішення навіть без підвищення погодинної оплати.

Колективний підхід долає припущення про єдині вподобання домогосподарства. У моделі П.-А. К'яппорі його члени мають власні функції корисності, а спільний вибір передбачається Парето-ефективним (Chiappori, 1992). Це означає відсутність можливості поліпшити становище одного учасника без погіршення становища іншого в межах доступних ресурсів. Ефективність не тотожна рівності розподілу або справедливості. Концепція правила розподілу ресурсів дозволяє пов'язувати трудові рішення з внутрішньосімейним доступом до доходів і пояснювати відмінності, які залишаються прихованими в унітарній моделі.

Відносна вага інтересів партнерів у колективній моделі може залежати від економічних можливостей і чинників розподілу. Останні за відповідних припущень впливають на процес ухвалення рішень, не змінюючи безпосередньо вподобань або сукупного бюджетного обмеження. Методологічна перевага полягає в можливості формулювати перевірювані обмеження на поведінку домогосподарства; загальну характеристику ефективних внутрішніх розподілів розвивають М. Браунінг і П.-А. К'яппорі (Browning & Chiappori, 1998). Водночас дослідник повинен обґрунтувати вибір таких чинників, оскільки кореляція з трудовою поведінкою сама по собі не доводить їхній розподільчий механізм.

Розширення колективної моделі на спільне споживання є особливо важливим для домогосподарств із дітьми. Р. Бланделл, П.-А. К'яппорі та К. Мегір враховують суспільне благо всередині домогосподарства та досліджують умови ідентифікації вподобань і процесу прийняття рішень (Blundell et al., 2005). Така постановка дозволяє пов'язувати пропозицію праці батьків із витратами на спільні потреби. Проте відновлення структурних параметрів залежить від припущень моделі та спостережуваних змінних: самих сукупних доходів недостатньо для повного опису внутрішнього розподілу.

Порівняння підходів засвідчує послідовне розширення предмета аналізу. Індивідуальна модель пояснює ціну часу та реакцію на оплату; унітарна — взаємозалежність трудових доходів і спільного бюджету; модель домашнього виробництва — конкуренцію різних способів використання часу; колективна — узгодження відмінних інтересів і розподіл ресурсів. Кожний наступний крок підвищує пояснювальні можливості, водночас збільшуючи вимоги до даних. Вибір моделі має відповідати дослідницькому питанню, а не ґрунтуватися лише на її формальній складності.

Методологічно суттєвим є розмежування запропонованої праці та попиту на неї. Скорочення відпрацьованих годин може відображати добровільний вибір, вимушене зменшення навантаження або відсутність доступної роботи. Так само вихід із зайнятості не завжди свідчить про перевагу дозвілля: його можуть зумовлювати несумісність графіка з доглядом чи висока вартість доступу до робочого місця. Тому емпіричне дослідження має враховувати причини незайнятості та бажання працювати більше. Таке розмежування дозволяє не приписувати вподобанням людини наслідки зовнішніх обмежень.

Окремої уваги потребує часовий горизонт трудового рішення. У короткостроковому періоді склад сім'ї, місце проживання та доступні професійні навички часто виступають заданими умовами. У тривалішій перспективі домогосподарство може змінювати місце проживання, інвестувати в навчання або переглядати поділ обов'язків. Через це короткострокова реакція на втрату доходів може відрізнятися від подальшої адаптації. Для дослідження важливо заздалегідь визначити, чи оцінюється поточний розподіл часу, чи процес його зміни, та узгодити інтерпретацію з характером доступних спостережень.

Поведінкові аспекти доповнюють аналіз обмежень питаннями сприйняття ризику й очікувань. За невизначеності рішення може залежати від очікуваної стабільності заробітку, надійності графіка та можливості поєднувати роботу з іншими обов'язками. Ці характеристики не вичерпуються поточною ставкою оплати. У межах запропонованої постановки вони є напрямами подальшої перевірки, а не доведеними причинами поведінки конкретних груп. Доцільно розрізняти спостережувані умови зайнятості та суб'єктивну оцінку цих умов, оскільки остання потребує окремого вимірювання.

Для порівняння політичних альтернатив доцільно формувати сценарії, які змінюють конкретне обмеження: вартість догляду, час доїзду, набір графіків або чистий дохід від додаткової роботи. При цьому потрібно враховувати одночасну реакцію партнерів. Зростання зайнятості одного члена може супроводжуватися перерозподілом домашньої праці чи скороченням оплачуваних годин іншого. Отже, ефект для домогосподарства не дорівнює ізольованому ефекту для одного одержувача підтримки. Сценарний аналіз повинен охоплювати зміни трудових доходів, часу й внутрішнього навантаження, зберігаючи розмежування між модельним прогнозом та фактично встановленим результатом.

Узагальнення також вказує на необхідність аналізувати неоднорідність домогосподарств. Модель двох партнерів не охоплює автоматично одиноких батьків, багатопоколінні сім'ї або осіб, які проживають самостійно. Для цих груп різняться можливості перерозподілу догляду та компенсації втрати заробітку. Тому спільна концептуальна основа повинна поєднуватися з диференційованими специфікаціями відповідно до складу домогосподарства. Це дає змогу зберігати зіставність результатів, не нав'язуючи всім групам однакової структури рішень і однакових ресурсних можливостей.

Для України ці положення створюють основу дослідження трудового вибору за умов невизначеності та зміни складу домогосподарств. Як аналітичні чинники доцільно розглядати роздільне проживання партнерів, переміщення, втрату доходів, порушення доступу до послуг і зростання потреби в догляді. Зменшення доходів одного члена може стимулювати зайнятість іншого, проте доглядові й просторові обмеження здатні перешкоджати такій адаптації. Напрям і сила реакції є емпіричними питаннями; теоретичні механізми не замінюють оцінювання на українських даних.

Інформаційна база моделювання повинна поєднувати характеристики окремих осіб із показниками домогосподарства. Потрібні відомості про зайнятість і години роботи кожного дорослого, заробітки, нетрудові доходи, освіту, здоров'я, дітей та інших осіб, які потребують догляду. Окреме значення мають використання часу, доступність послуг і прийнятних вакансій. Для незайнятих запропонована заробітна плата зазвичай не спостерігається, що створює проблему селекції. За відсутності належних даних про розподіл ресурсів доцільно обмежувати інтерпретацію результатів, а не заявляти повну ідентифікацію колективної моделі.

Практичне значення такого підходу полягає в можливості оцінювати політику зайнятості через зміни сукупного набору можливостей домогосподарства. Послуги догляду, прийнятні графіки, транспортна доступність і професійне навчання можуть впливати на трудовий вибір поряд із заробітною платою та виплатами. Результат заходу слід оцінювати не лише за додатковими оплачуваними годинами, а й за розподілом неоплачуваного навантаження та доступом членів сім'ї до доходів. Запропонована логіка допомагає уникати припущення, що зростання загального доходу автоматично поліпшує становище всіх членів однаковою мірою.

Отже, пропозиція праці домогосподарства формується через взаємодію індивідуальних стимулів, внутрішнього розподілу ресурсів, домашнього виробництва та обмежень зайнятості. Для її дослідження в Україні доцільною є модель, що розрізняє участь у ринку праці й тривалість роботи, виокремлює догляд і допускає відмінність інтересів членів домогосподарства. Колективний підхід становить перспективну теоретичну основу, а врахування інституційних умов забезпечує зв'язок бажаних трудових рішень із можливістю їх реалізації. Подальше дослідження має бути спрямоване на перевірку цих механізмів за доступними мікроданими.

REFERENCES / СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Becker, G. S. (1965). A theory of the allocation of time. The Economic Journal, 75(299), 493–517. https://doi.org/10.2307/2228949

2. Blundell, R., Chiappori, P.-A., & Meghir, C. (2005). Collective labor supply with children. Journal of Political Economy, 113(6), 1277–1306. https://doi.org/10.1086/491589

3. Browning, M., & Chiappori, P.-A. (1998). Efficient intra-household allocations: A general characterization and empirical tests. Econometrica, 66(6), 1241–1278. https://doi.org/10.2307/2999616

4. Chiappori, P.-A. (1992). Collective labor supply and welfare. Journal of Political Economy, 100(3), 437–467. https://doi.org/10.1086/261825

5. Gronau, R. (1977). Leisure, home production, and work—The theory of the allocation of time revisited. Journal of Political Economy, 85(6), 1099–1123. https://doi.org/10.1086/260629

6. Smith, S. W. (2003). Labour economics (2nd ed.). Routledge. https://www.routledge.com/Labour-Economics/Smith/p/book/9780415259866